

POLITIČKI GRAFITI – „SPECIFIČNA ULIČNA VEZA POLITIKE I ESTETIKE“

**Mitja Velikonja, *Politički grafiti: primeri iz postsocijalističkih država Balkana i Centralne Evrope*,
prevod Slobodanka Glišić, Beograd, Biblioteka XX vek,
2020, 379 str.**

Širom urbanog pejzaža susrećemo mnogobrojne primere ulične umetnosti, većeg ili manjeg umetničkog kvaliteta, više ili manje politički obojene. Međutim, da li smo se ozbiljno zapitali kolika je njihova moć da izazovu određenu društvenu promenu (i da li je uopšte poseduju)? Grafiti i strit art (eng. street art) predstavljaju svaku nelegalnu javnu intervenciju, konstruisanu različitim putevima, sa ciljem da se prenese određena poruka i podstakne reakcija publike kojoj je poruka namenjena, ali kolika je zapravo društvena i politička moć te poruke? U želji da odgovori na navedena pitanja, Mitja Velikonja, slovenački univerzitetski profesor čije središte naučnih interesovanja predstavljaju studije kulture, supkultura i kulture sećanja, ponudio nam je svojevrsni priručnik za izučavanje grafita i njihovih društvenih potencijala. Prema rečima samog autora studija predstavlja „plod ukrštanja dve oblasti mog istraživanja: savremenih urbanih supkultura i ideološkog preobražaja postsocijalističkih društava, uglavnom na Balkanu“ (str. 23). Koristeći kao empirijski materijal grafite sa područja zemalja bivše Jugoslavije, čiji kulturološki milje i njegove savremene osobenosti su mu najviše poznate, au-

tor nastoji da sveobuhvatno odgovori na teorijska pitanja šta je političko u činu grafitiranja, koje su osobenosti tog čina, ko stvara, zašto i protiv koga političke grafite. Drugim rečima, šta se sve dešava kada se političke i ideološke borbe „oslikaju“ na zidu?

Grafiti predstavljaju vid umetnosti koji je do nedavno ležao na rubu umetničkog stvaralaštva, prevashodno zbog stava da predstavljaju isuviše „jednostavne“ i „banalne“ oblike umetničkog izraza u odnosu na konvencionalnu, „elitnu“ umetnost. Međutim, poslednjih godina grafiti sve više prodiru u glavne tokove popularne kulture, iako originalno predstavljaju proizvod kontrakulturnih i alternativnih vidova kulturnih praksi. Postali su kako glavne turističke atrakcije tako i predmet mnogobrojnih monografija i ukras brojnih prodajnih predmeta poput majica, šolja i tome sl. Zasluge za naglo uvećanu popularnost grafita i ulične umetnosti možemo pripisati savremenim tržišnim, kulturnim i umetničkim tokovima u koje se oni svojom alternativnošću, provokativnošću i buntovnošću savršeno uklapaju. Međutim, grafiti i dalje ne predstavljaju u akademskim krugovima predmet istraživanja vredan pažnje, a, uprkos brojnim monografijama koje su im po-

svećene, sveobuhvatni priručnik koji se temeljno bavi epistemološkim, teorijskim, metodološkim osnovama izučavanja grafita ne postoji. Nedostaju i studije koje se bave istorijskom i komparativnom analizom ove vrste umetnosti, kao i širom analizom fenomena u okviru širih društvenih i kulturnih procesa. S namerom da premosti navedeni jaz, autor nam predstavlja sintezu svog dugogodišnjeg sistematskog terenskog rada na proučavanja grafita gde putem teorijske i metodološke, ali i istorijske i komparativne analize nastoji da pruži sveobuhvatnu analizu vizuelne ideologije i društvenih, kulturnih i političkih strujanja koje prožimaju život ove vrste umetnosti, želeći da istraži „složeno uzajamno dejstvo estetskih rešenja, ideoloških diskursa i društvene strukture“ (str. 30) na njen nastanak.

U skladu sa gorenavedenim ciljevima i težnjama knjiga je podeljena na dva nejednaka dela. U prvom delu, koji čine tri poglavlja, autor se bavi teorijskim pitanjima i dilemama koje prate definisanje političkih grafita i strit arta, njihovom tipologijom i međusobnim razlikama, kao i problemima metodologije i odabira adekvatnih metoda za njihovo proučavanje. Glavna ideja koja se proteže kroz sva poglavlja posvećena teorijskim problemima jeste da svaka sveobuhvatna društvena analiza grafita treba da sadrži četiri nivoa tj. da uključi u razmatranje poziciju konteksta (vremenski, prostorni, kulturni i istorijski položaj grafita), poziciju grafitera (njegovo ideološko opredeljenje, razlozi i namere za stvaranje političkih grafita), poziciju grafita (šta sam grafit poručuje, njegova kompozicija, struktura, dimenzije, vizuelna ideologija, politič-

ka orijentacija, kolika mu se politička moć pripisuje i kome je upućen) kao i poziciju publike (kako publika prihvata i tumači grafit). Bez uzimanja u obzir navedenih nivoa svaka analiza grafita je, holistički posmatrano, nepotpuna, pošto od njih zavisi celokupno razumevanje fenomena, ali i primena odgovarajuće metodologije i metoda za prikupljanje podataka.

Drugi deo čini osam studija slučaja gde autor, primenjujući u praksi metodološki alat obrađen u prethodnom delu knjige, razmatra kako grafiti utiču na političko javno mnjenje i koji motivi stoje iza njihovog nastanka. Autor svoju studiju zasniva, što je ranije pomenuto, na primerima iz Slovenije i drugih zemalja bivše Jugoslavije smatrajući da je najmerodavnije da studiju utemelji na primerima kulture iz koje potiče, koja mu je bliska i koju ujedno najbolje i poznaje. Iskazano rečima samog autora: „Samo ako razmišljamo o ličnoj poziciji i domaćem okruženju možemo istraživati druge“ (str. 26). Knjiga obuhvata „gotovo 30 godina političke, ideološke, ekonomske, društvene i kulturne tranzicije“ i predstavlja istovremenu studiju o društveno-političkim i kulturnim osobenostima postjugoslovenskog prostora kojeg u tranzicionom, postsocijalističkom periodu, kao i druge zemlje Istočne Evrope, karakterišu „neoliberalizam na političkom i ekonomskom planu (tržišna privreda kao jedina moguća privreda) i etnonacionalizam na društveno-kulturnom planu (primordijalno jedinstvo jezika, kulture, religije, tradicija, čak i iste krvi, gena itd.)“. Nakon političkih promena i revolucija nastalih krajem 80-ih i početkom 90-ih godina 20. veka, društvene i ekonomske promene u vidu

demokratizacije društva i nametanja slobodnog tržišta, mahom mehanički preuzetih sa Zapada, prouzrokovali su više unutrašnjih sukoba i represija što se ogleda i u samim grafitima koji su preplavili region bivše Jugoslavije. Stoga „kritički nastrojene društvene nauke neprestano nastoje da analiziraju ove nove pojave koje niču iz nedavnih i tekućih regionalnih aktivnosti i istovremeno su deo globalnih političkih, ekonomskih, kulturnih i društvenih procesa“ (str. 132).

Prema tome, iako studije slučaja prevashodno služe da obezbede empirijske podatke za odgovor na opšta pitanja postavljena u uvodu knjige, one čitaocima, sa druge strane, omogućavaju da se upoznaju sa društvenim, političko-ideološkim i kulturnim karakteristikama postjugoslovenskog prostora. Studije slučaja se bave sledećim temama: konstrukcijom slike o socijalističkoj Jugoslaviji i svojevrsnom „ratu na zidovima“ koji se vodi između leve i desnice, konstrukcijom sećanja na istorijske ličnosti Gavrila Principa i Rudolfa Majstera, prisvajanjem planine Triglav kao simbola slovenačke nacije, ekstremno desnom grafitnom scenom, kao i grafitima i strit artom fudbalskih navijača. Kroz navedene teme čitalac može da se upozna kako sa metodima kojima se stanovnici ovog prostora služe radi izgradnje svog društvenog i nacionalnog identiteta, ideološkim sukobima koji se kreću između ekstremnog etnonacionalizma i ekstremne leve, tako i sa metodima koje lokalne strukture moći upotrebljavaju radi uspostavljanja hegemonije koristeći grafite kao medij za izražavanje ekstremnih, „prećutnih“ stavova koje ne bi smeli da iskažu putem masovnih medija.

Nakon izlaganja studija slučaja, u zaključnim razmatranjima autor raspravlja o društvenoj (ne)moći grafita sa ciljem da odgovori na pitanja postavljena u uvodnom delu knjige. Razumevanje grafitne umetnosti kreće se između odbacivanja i prihvatanja njenih mogućnosti za društvenu i političku emancipaciju. Sa jedne strane, pobornici vladajuće neoliberalne ideologije teže da grafitiranje liše političke i ulične komponente i da je svedu na puku estetiku i praznu umetničku formu. Radikalni kritičari ističu da grafitiranje predstavlja opravdanje grafitera za njihovu društvenu inertnost i kukavičluk, dok istovremeno krive akademsku zajednicu koja, u skladu sa interesima i ideologijom vladajuće klase, nastoji da depolitizuje grafite utičući tako na stavove ostatka društva. No, složivši se sa navedenom kritikom autor ističe kako primeri sa područja bivše Jugoslavije upravo ukazuju da grafiti poseduju izvesnu političku moć. Iako treba imati u vidu da pojedini grafiti jesu izraz mladalačkog buntovništva, primeri ukazuju da „gradski zidovi sadrže politiku, a ne umetnost kao konvencionalnu i institucionalizovanu formu kreativnosti. Grafiti i strit art su politika i umetnost, ideologija i estetika, vizuelna intervencija i politička praksa, lepota i vandalizam“ (str. 334–5). Vrednost grafita leži u posledicama koje oni ostvaruju, u ohrabrivanju i pozivanju ljudi na akciju i razmišljanje. Grafiti su subverzivni jer predstavljaju vid neslaganja sa svim vrednostima koje jedno društvo gaji. Isto tako grafiti su demokratični, jer njihova publika je mnogo šira od publike tradicionalnih oblika umetnosti, kao i sam opseg njihovih stvaralaca – svako može da nacrtava grafit ukoliko

ima dovoljno hrabrosti što omogućava brojnim marginalizovanim grupama, političkim aktivistima, mladim usijanim glavama, čiji se glas inače ne čuje, da iskažu svoje mišljenje. Međutim, treba imati u vidu da svi grafiti nisu subverzivni, pošto i vladajuće strukture koriste ovaj medij za održavanje postojećeg poretka moći.

Na poslednjim stranama knjige, autor navodi kako će njegovo delo „ispuniti svoju svrhu ako njeni rezultati, kao i njena nesavršenost, budu uticali na širu javnost da postane osetljivija na grafitnu kulturu i ako budu ohrabрили naučnu javnost da je dublje sagleda i da afirmiše grafitologiju kao novu interdisciplinarnu nauku, nauku koja je u povoju“. Ipak, želja mu je prven-

stveno da knjiga podstakne čitaoce da drugim očima posmatraju grafite i da im pomogne u razumevanju njihove složenosti i protivrečnosti, jer „grafiti i strit art su tamo napolju, imaju određenu svrhu i obraćaju se svima nama: oni su suviše politički da bismo ih posmatrali samo kao umetnost, ali i suviše bliski umetnosti da bi spadali samo u politiku“ (str. 345). Drugim rečima, knjiga treba čitaocima da pokaže, što u znatnoj meri i čini, zašto politički grafiti zaista predstavljaju „specifičnu uličnu vezu između politike i estetike“ (str. 30).

Stefan Vilotić